

INTERCULTURAL COMMUNICATION AND THE COUNTERCULTURE

Iulian BOLDEA, Professor, PhD, “Petru Maior” University of Târgu-Mureș

Abstract: The process of communication is marked by certain difficulties, even when it is performed in the context of the same culture. In the case of communicating between individuals with different origins and cultural formations, it deals with even greater problems, since the individuals belong to different cultural spaces and have to put up with difficulties of communication that are insurmountable without some efficient connection bridges and an optimal knowledge regarding the phenomenon of interculturality. As it is known, counterculture defines the set of values, principles or types of behavior that are performed in opposition to the dominant culture of a society, the main anti-system features of counterculture being related to the presence of innovating esthetic values, the detachment from the political power, the refusal of bourgeois ideologies, a new attitude towards sexuality etc. The forms of counterculture have, beyond their antinomy to any systemic articulation, a clear subversive component that does not lack the ingredients of religiousness or the rejection of the common way of existence, the refusal of neoliberalism, the sanctioning of military tendencies or the appeal to a kind of love that is free of any boundaries.

Keywords: history, ideology, communication, interculturality, counterculture.

Conceptul de interculturalitate. Premise teoretice

Multiculturalismul presupune, într-o societate cu o majoritate netă, largă, integrarea minorităților în contextul unei societăți în care majoritatea decide asupra regulilor și legilor social-culturale. Cu toate acestea, multiculturalismul nu se poate reduce la simpla integrare a minorităților, el referindu-se mai ales la ideea de coabitare, cu sublinierea dinamicii drepturilor colective, astfel încât, multiculturalismul liberal trebuie să fie astfel configurat, pe baze liberale moderne, încât să răspundă exigențelor diversității etnoculturale, să ofere un statut echidistant, o anume echitate și stabilitate etnică și culturală. Problematika atât de complexă a comunicării și dilemele identitare care se dezvoltă în perspectiva interculturalității trebuie să înglobeze și să țină seama de anvergura semantică, psihologică și socio-lingvistică a unor noțiuni precum: separare; autonomie; dreptul la identitate; integrarea în comunitate; de protecția drepturilor; menținerea, conservarea și consolidarea identității culturale sau naționale proprii etc. Fără îndoială că, în ceea ce privește aporiile și paradoxurile comunicării, este necesar să se sublinieze ideea riscului unei izolări a grupurilor minoritare în agregatul multicultural, izolare care atrage după sine pericolul unei diminuări sensibile a echilibrului și stabilității societății. Între comunicare și făurirea unei legitimități identitare există o corelație evidentă, fiind de la sine înțeles că o comunicare interculturală eficientă nu atrage după sine subminarea identității unei minorități, ci, dimpotrivă, conduce la o consolidare a conturului identitar al minorității, contribuind, în același timp, la sublinierea stabilității și coeziunii societății. Desigur, în privința relațiilor majoritate/ minoritate, se poate considera că minoritarii plasează accentul asupra identității, în timp ce majoritarii se situează mai degrabă preponderent în perspectiva comunicării. O altă ipoteză presupune existența unui compromis,

a unui spațiu de mediere între comunicare și identitate, prin care cele două componente s-ar regăsi într-o măsură mai mică, fiecare, în dialogul intercultural.

Desigur, cel mai important aspect este tocmai relația de interferență, colaborare, dialog, între identitate și comunicare, elemente ale umanului deloc radical distincte, ci, dimpotrivă, convergente, congruente, care pot fi percepute ca entități cu un grad apreciabil de variabilitate, prin care se poate efectua un grafic al relațiilor dintre diferitele componente ale unei societăți cu caracter multicultural.

Comunicarea interculturală. Context și competențe

Procesul de comunicare nu este lipsit de dificultăți nici în contextul desfășurării lui în cadrul aceleiași culturi, cu atât mai mult el se confruntă cu unele probleme atunci când se desfășoară între persoane care au origini și formații culturale diferite. În acest context, indivizii care aparțin unor spații culturale diferite, chiar dacă acestea sunt învecinate geografic, au de înfruntat unele dificultăți de comunicare care sunt greu de surmontat în absența unor punți de legătură eficiente, a unei cunoașteri optime a fenomenului interculturalității. Fără îndoială că cel mai elocvent exemplu pentru fenomenul interculturalității este spațiul european, prin evoluția adesea convergentă a culturilor ce se regăsesc aici, prin codul de valori culturale comun care a stat la baza dezvoltării patrimoniului cultural european. Fără îndoială că această convergență evolutivă nu exclude caracterul multicultural al spațiului european, care, dincolo de similitudini și proiecții identitare comune, trebuie să fie considerat ca un spațiu plurilingvistic, policultural și policentric. În acest sens, atunci când protagoniștii comunicării au o apartenență certă la spații culturale diferite, comunicarea se realizează cu mai multă dificultate, în funcție, desigur, și de gradul de îndepărtare culturală, pentru că, așa cum observă Edward T. Hall, „cu cât este mai mare distanța culturală, cu atât este mai dificilă interconexiunea”¹.

De altfel, atunci când discutăm despre raporturile dintre comunicare și cultură, trebuie să luăm în considerare întregul spectru al comunicării, adică limbajul verbal, limbajul nonverbal, paleta de obiceiuri și obișnuințe, percepția valorilor și conceptul timpului și al spațiului. Una dintre întrebările pe care și le-au pus specialiștii în comunicare este ce procese și fenomene cognitive sunt puse în mișcare în momentul în care se întâlnesc față în față două persoane din spații culturale diferite. Una dintre modalitățile prin care pot fi vizualizate, înțelese și explicate aceste procese este de a se privi una în oglinda culturii celeilalte. Un alt aspect important al comunicării este contextul în care se desfășoară comunicarea. Antropologii și lingviștii vorbesc de un context „înalt” sau „scăzut”, pentru a indica în ce măsură o anumită informație este necesară pentru a se realiza o comunicare eficientă. O problemă dintre cele mai importante, mai ales în domeniul comunicării interculturale, este aceea de a afla nivelul optim al contextualizării, în funcție de necesitățile situației de comunicare. În general, indivizii își ajustează corespunzător nivelul de context al comunicării, în propria lor țară, însă, o dată ajunși într-un alt spațiu cultural, au dificultăți de adaptare și de ajustare a acestui nivel.

În cadrul comunicării interculturale, spațiul joacă un rol deosebit de important. Aceasta deoarece percepția spațialității e puternic impregnată cultural și influențată, totodată

¹ Hall, Edward T., *Beyond Culture*, Anchor Press/Doubleday, Garden City, New York, 1976

de reperele culturalității. O formă particulară de spațialitate e reprezentată de spațiul personal. Fiecare individ are, în jurul său, o arie de spațiu care se contractă sau se dilată în funcție de anumiți factori care se găsesc într-o relație de interdependență: relațiile cu cei din jur, stările afective, profilul activităților efectuate, fondul cultural și percepția factorilor culturali etc. Desigur, comunicarea interculturală are la bază aceleași mecanisme și principii ca și comunicarea intraculturală, astfel încât, această paradigmă comună le conferă protagoniștilor comunicării interculturale o anumită stabilitate structurală și principială. Desigur, există și diferențieri notabile între cele două forme de comunicare: backgroundul gnoseologic diferit, unele structuri și patternuri de interpretare distincte, diferite sau chiar opuse, sistemele de referință diferite, gradul sau indicii de contextualizare distincți, spațiul restrâns acordat metacomunicării, diferențierile de stil ale comunicării etc. de altfel, toate aceste elemente de diferențiere între actanții comunicării interculturale reprezintă și cauzele cele mai frecvente ale unor aporii comunicaționale, ale unor dificultăți de dialog sau erori de situație în contextul comunicațional intercultural.

Trebuie subliniat faptul că orice comunicare interculturală are, de cele mai multe ori, aspectul unei comunicări de grup, astfel încât cei care nu își manifestă apartenența la dinamica și structura grupului respectiv sunt percepuți ca fiind „străini”. Între membrii unui grup cultural și persoana percepută ca fiind *străină* se produce o interferență interculturală și interidentitară. Comunicarea interculturală are, la începutul său, un caracter care se sustrage paradigmei interacționale, datorită unui sentiment de nesiguranță sau chiar de teamă. Adaptarea la o situație de comunicare interculturală presupune recurgerea la anumite strategii și tehnici de atenuare a presiunilor pe care le exercită asupra protagoniștilor comunicării, mediul socio-cultural străin, sau anumite modele de conduită inedite. Orice persoană care își asumă un act comunicațional intercultural își evaluează propria sa conduită prin raportare la anumite repere diferite de propriile sale cadre de referință, depășind starea de nesiguranță inițială, de arbitrar cognitiv, prin asimilarea unor aspecte ale culturii țintă, prin anumite competențe lingvistice, prin înțelegerea identității culturale, a unor similarități, dar și prin dezvoltarea unei complexități cognitive capabilă să rezolve orice ambiguități și neînțelegeri de natură etnolingvistică din cadrul culturii vizate. Comunicarea interculturală presupune, așa cum s-a mai observat, dialog, interacțiune, interferență ideatică, punând în joc multiple instrumente de evaluare, comparare, confirmare sau infirmare, bazându-se chiar pe un transfer de paradigme identitare. În procesul comunicării interculturale, asupra identității culturale se exercită o serie de presiuni, influențe sau variabile, precum intenția comunicațională, patternurile identitare ale individului, accentele de intensitate identitară, profilul și numărul actanților, sau substanța procesului comunicațional. Tzvetan Todorov consideră că diferența își extrage legitimitatea tocmai din resursele identitare ale individului: „retorica diferenței, sub aparența ca face elogiul pluralității, nu e decât un camuflaj oportunist pentru o aspirație la identitate ... Sub masca unei lupte pentru diferență și pluralitate, se aspira la constituirea de grupuri mai mici dar mai omogene ... Diferența nu e o valoare absolută, însă a învăța să trăiești împreună cu ceilalți este, oricum, preferabil închiderii temătoare înăuntrul identității. A fi obligat să vorbești cu ființe deosebite de tine îl face pe fiecare să nu se mai creadă centrul universului, injectează în el o anumită doză de toleranță, îmbogățindu-i în același timp

spiritul. Diferența este buna pentru ca ne deschide spre universalitate: trebuie sa observam diferențele, spunea Rousseau, ca sa descoperim proprietățile”.²

Contracultura – contestare și revoltă

Contracultura însumează cum se știe, acel set de valori, principii sau tipuri de comportament care se manifestă în opoziție cu cultura dominantă într-o anumită societate. Theodore Roszak, cel care a impus acest termen (1), accentuează asupra caracteristicilor antisistem ale contraculturii, asociind-o Noii Stângi (valori estetice novatoare, detașarea de puterea politică, refuzul ideologiilor burgheze, o nouă atitudine față de sexualitate etc.). Formele contraculturii au, dincolo de dominanta antinomică față de orice articulare sistemică, și o componentă clară a subversivității (underground), nelipsită de ingrediente ale religiozității (neoșamanism etc.). Denunțând controlul societății de către stat, dar și cinismul instituțiilor capitalismului, materializat în aliajul practicilor puritaniste și a celor tehnocrate, Theodore Roszak subliniază, între dimensiunile contraculturii, refuzul modului de existență comun, rezistența la neoliberalism, sancționarea tendințelor militariste, apelul la iubirea eliberată de orice îngrădiri etc. În literatură, manifeste importante ale contraculturii pot fi considerate opere literare precum *On the Road* de Jack Kerouac sau *Howl*, de Allen Ginsberg. Între studiile care au delimitat și explicat atitudinile de tip hippie, ar fi de amintit *The Hippie Dictionary: A Cultural Encyclopedia of the 1960s and 1970s*, de John Basset Mc Cleary, *The Politics of Ecstasy*, de Timothy Leary, *The Spirit of the Sixties*, de James. J Farell, *Stairway to Heaven*, de Wolfgang Rumpf sau *The Pop Culture Encyclopedia* de Jane și Michael Stern. Nu trebuie neglijată, în cadrul contraculturii, dimensiunea ei interculturală, care s-a manifestat din ce în ce mai pregnant, pe măsură ce procesul globalizării a câștigat tot mai mult teren, în ciuda faptului că o cultură străină a fost percepută, de multe ori, drept o „contracultură”. Fără îndoială că orice formă de contracultură nu este, într-un anumit sens, decât o modalitate (alternativă) de detașare față de logica și statutul culturii dominante.

Anii '60, în SUA, sunt dominați de emergența unei contraculturi care a transgresat frontierele naționale, „marcata de un sistem de valori, care opunea normelor adulților (ca munca, statul, proprietatea și puterea, stilul de viață american, concurența, povara raționalizării și conformismului) valori precum: emoționalul, intuiția, spontaneitatea, solidaritatea, lipsa de violență, toleranța, creativitatea și dezvoltarea capacităților proprii” (2). Afirmarea libertății de exprimare și conduită, a egalitarismului, dar și a unor modele antiraționaliste sau antiintelectualiste au fost resimțite, la vârful sau la baza *establishment*-ului american, ca tot atâtea amenințări la adresa unui sistem politic și economic bazat pe stratificare socială, concurență, succes. Așa cum observă Adrian Dohotaru (3), „etica sacrificială, protestantă, a muncii se cere înlocuită de una a plăcerii, a nepăsării față de grijile cotidiene, gândire care pare a rezulta și datorită confortului material apreciabil din epocă”. În cadrul contraculturii americane, un rol important revine muzicii, și, în general, artelor. Mircea Cărtărescu observă că „hipsterii, drogurile psihedelice, muzica rock, budismul zen, sectele, sexplozia au fost deturnate de la sensul lor ideologic inițial (cel de rezistență a lirismului, a poeziei, a culturii, a contemplației, a misticii și a altor douăzeci de concepte pe linia asta) și integrate într-o instituție imensă numită *Show-Biz*” (4). Dragostea, intens sexualizată, de

² Tzvetan Todorov, *Omul deșrădăcinat*, Institutul European, Iași, 1999, pp. 202-203

generația flower-power, este redefinită, plasată într-o postură alternativă la adresa militarismului, în timp ce libertatea individuală se accentuează iar valorile corporalității sunt detabuizate, capătând accente și semnificații noi. Referindu-se la tinerii hippies ai anilor '60, Mircea Eliade subliniază spontaneitatea, libertatea, detașarea de o realitate reificată și dezagregată moral, constatând totodată mărcile religiozității unei astfel de mișcări: „De ce numesc eu această «mișcare» - religioasă sau cvasireligioasă? Pentru că e o reacție contra lipsei de semnificație și vacuității unei existențe alienate, așa cum o cunosc în special noile generații americane (în rebeliune împotriva valorilor și idealurilor părinților). Acești tineri cred în viață, în libertate, în agape, în dragoste. Au găsit un sens vieții și cred într-o realitate absolută, care le poate fi accesibilă. În sfârșit, trăiesc libertatea, spontaneitatea, detașarea de lucruri” (5).

Moștenirea contraculturii anilor '60 este una eterogenă, paradoxală, caracterizată de prezența unor elemente negative greu de trecut cu vederea: „Generația șaizecistă lasă, potrivit criticii de factură conservatoare din SUA, câteva moșteniri mai puțin pozitive: instabilitatea familială ca urmare a creșterii ratei divorțurilor, etica plăcerii individuale pare să decadă în nepăsare pentru suferința celuilalt, libertatea de opțiune a partenerului divine libertinaj lipsit de implicare emoțională” (6). Există, însă, și unele beneficii incontestabile ale contraculturii: „Cu toate acestea, generația hippie e în bună măsură responsabilă de eliberarea corpului de restricțiile și tabu-urile precedente, iar exhibiționismul aproape pornografic din mass-media recentă nu este atât rodul contraculturii hippie, cât al publicitarilor ce aparțin marilor companii, care știu că pot să vândă anumite produse prin declanșarea unor reacții pavloviene” (7). Concluzionând, contracultura mizează pe spontaneitate și nu pe convenție, pe valorile corporalității și nu pe iluziile unor sentimente edulcorate, pe experiment și nu pe ierarhii prestabilite, pe o continuă interogare a valorilor prestabilite și nu pe sistematizări canonice.

Bloguri, contracultură, nonconformism

Sunt blogurile o formă a contraculturii? Mai întâi să precizăm că termenul *blog* e un neologism creat prin contragere și abreviere de la sintagma *web log* (însemnare, jurnal diseminat prin intermediul internetului). Ca tipuri discursive, blogurile au căpătat mai multe forme: blogul ca jurnal intim, blogul cu profil publicistic, blogul specializat (cultural, economic, religios, financiar etc.), având fie un autor unic, fie mai mulți autori.

Stilul blogurilor este dintre cele mai deconcertante, de la scriitura educată, expresivă, spectaculoasă, până la scrisul precar, nesigur pe el, polemic fără măsură ori dezaxat. Evident, fenomenul blogurilor a provocat și o relativizare a limitelor dintre genurile literare, conturând, în anumite cazuri, o descentrare tematică sau expresivă. Sfidând, de cele mai multe ori, ierarhiile prestabilite, blogul (care poartă girul valorii, desigur) ca expresie a contraculturii poate fi asimilat de către cultura oficială, prin diferite modalități (republicarea conținutului blogurilor în ziare, editarea în volume, popularitatea blogurilor celebrităților din cultură, politică, muzică, sport etc.).

Blogurile se constituie, într-un anumit sens, ca formă a contraculturii, datorită fizionomiei lor subversive; ele se conturează, de cele mai multe ori, ca opoziție la o cultură/literatură oficiale, încercând să submineze poziții și ierarhii (pre)stabilite, să sancționeze conformismul unor instituții culturale, să deturneze atenția cititorilor de la cultura oficializată la manifestările underground. Desigur, multe dintre blogurile literare, culturale sau, pur și

simplu, cu o marcă personală nu sunt altceva decât simulacre de contraliteratură sau contracultură, care lansează scenarii mistificatoare, neperformante valoric și inexpressive stilistic. În acest fel, reacția împotriva conformismului, a valorilor consacrate, a „sistemului” cultural/literar riscă să rămână în penumbră datorită lipsei de originalitate și de talent și, astfel, însăși acțiunea blogurilor riscă să fie lipsită de orice eficacitate. Fără îndoială că blogurile își pot susține, prin forța lor iradiantă în spațiul virtual, un mesaj al libertății de exprimare și al revoltei, al scepticismului și spontaneității. Ele sunt benefice prin apelul la creativitate pe care îl oferă, prin stimularea afirmării de sine și prin metamorfozele stilistice pe care le favorizează. Desigur, pericolele ce pândesc blogosfera nu sunt deloc puține; amatorismul și naivitatea, mimetismul și egocentrismul dezlănțuit, improvizarile de orice fel, mistificarea și impostura lingvistică – sunt doar câteva dintre riscurile pe care libertatea, aproape nelimitată, a blogurilor le favorizează. Din această perspectivă, de nenumărate ori, de-a lungul și de-a latul realității virtuale, blogurile sunt deturnate, de autorii lor, de la menirea lor fundamentală, de alternativă la cultura oficială, înspre statutul, deloc onorant, de subcultură.

Acknowledgement: This paper was supported by the National Research Council- CNCS, Project PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract Nr. 220/31.10.2011, title Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948)/Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale si intelectuale a Transilvaniei (1848-1948)/ Cercetarea pentru aceasta lucrare a fost finanțata de către Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), Proiect PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract Nr. 220/31.10.2011, cu titlul Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948)/Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale si intelectuale a Transilvaniei (1848-1948).

Note

1. Theodore Roszak, *The Making of a Counter Culture: Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition*, 1968/1969, Doubleday, New York
2. Ricarda Strobel, *Starul*, în Ute Frevert, H.-G. Haupt (coord.), *Omul secolului XX*, Editura Polirom, 2002, p. 72
3. Adrian Dohotaru, *Contracultura anilor 1960 în SUA*, Editura Eikon, Cluj, 2008, p. 70
4. Mircea Cărtărescu, *Poezia. O previziune*, în vol. *Pururi tânăr, înfășurat în pixeli*, Ed. Humanitas, București, 2004, p. 74-75
5. Mircea Eliade, apud Andrei Oișteanu, *Mircea Eliade și mișcarea hippie*, în „Dilema veche”, anul III, nr. 120, 12 mai 2006
6. Adrian Dohotaru, op.cit., p.76
7. Ibidem, p.76